

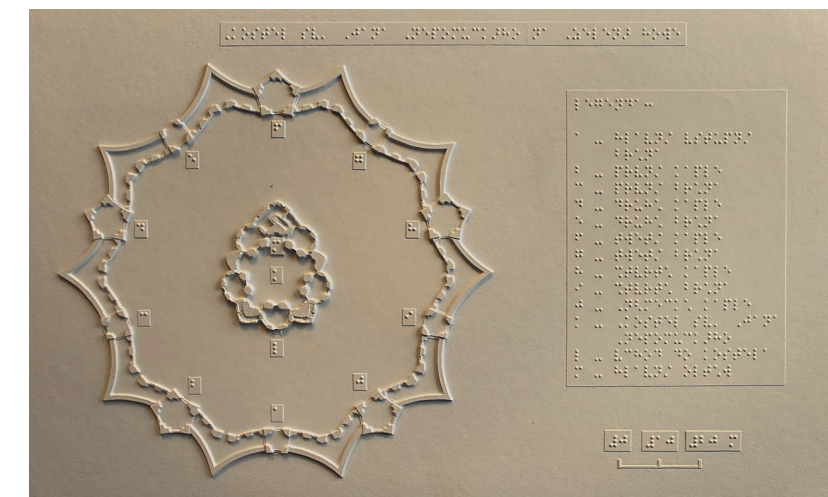
Památky na dlani: mobilní haptické půdorysy českých památek UNESCO

S rozvojem demokratické společnosti v České republice i nových technologií jsme svědky postupného zlepšování způsobů a podmínek prezentace kulturního dědictví osobám se zdravotním znevýhodněním.¹ Zaměříme-li se na kulturu nevidomých a slabozrakých, i jejich vzdělávací potřeby jsou v paměťových institucích stále častěji zohledňovány. Vznikají různé hmatové exponáty, repliky opatřené popisky v Braillově písmu a haptické plány památek.² Národní památkový ústav pořádá ve spolupráci se Sjedenou organizací nevidomých a slabozrakých (SONS) již několik let i speciální prohlídky.³

Pisatel tohoto příspěvku se měl možnost podílet v roce 2017 na realizaci projektu zaměřeného na vytvoření mobilních haptických půdorysů památek UNESCO.⁴

Tvorba reliéfní grafiky přizpůsobené potřebám nevidomých a slabozrakých má v České republice již dlouhou tradici. Vyvíjí se díky novým technologiím a používaným materiálům. Zpravidla se jedná o ztvárnění čelního pohledu na vybranou památku, respektive její část.⁵ Pracovníci Národního památkového ústavu se rozhodli pro inovativní řešení: poskytnout zrakově znevýhodněným občanům jiný úhel pohledu, respektive dotyku, a zprostředkovat jim půdorys stavby. Ten poskytuje jiný okruh informací než čelní pohled, prezentuje památku celistvěji a v závislosti na měřítku či rozloze památky může také sloužit jako orientační plán. K uskutečnění svého záměru přizvali občanské sdružení Vide manibus.

Realizace projektu s sebou přinesla mnohé výzvy. České památky UNESCO jsou velmi různorodé, takže při stanovování rozsahu, podrobnosti a měřítka půdorysů staveb či plánů areálů bylo třeba přistoupit u jednotlivých památek k rozdílným přístupům i ke kompromisům. U velmi rozsáhlých či několikapatrových památek proto byla volena pro zobrazení jen jejich část, jiné byly naopak zasazeny do širšího kontextu a rozsah jejich prezentace překročil rámec prohlášení UNESCO (viz níže). Hledání optimálního způsobu zobrazení bylo rovněž otázkou skloubení požadavku co nejvěrnějšího převedení mapových a plánových podkladů⁶ a „čitelnosti“ pro nevidomé, které je spojeno s ne-

1

zbytnou stylizací. Tu si vyžadovalo rovněž zvolené měřítko. Určitá omezení přinesla také zvolená forma reliéfu, který může dosahovat maximální výšky 15 mm. To bylo limitující například při ztvárnění hlubokého údolí řeky Vltavy v Českém Krumlově. Památky byly zobrazovány v té podobě, ve které se ke dnešnímu dni nacházejí, takže haptické půdorysy mohou sloužit také jako pomůcka při pohybu návštěvníka prostorem.

Kromě tvarů se výrobci haptických plánů zabývali také znázorněním různých struktur a povrchů, jako jsou například vodní či zatrávněné plochy. Jejich používání je ozřejmáno v rámci legendy, která současně obsahuje informace o dílčích částech památek. Jednotlivým popisům pak odpovídá označení v půdorysu, které je provedeno písmeny abecedy.⁷ V závislosti na tvaru památky (poměrech stran reliéfně pojaté plochy) a množství popisů je legenda buď součástí panelu, nebo je pro ni vytvořen zvláštní panel. Všechny plány byly rovněž opatřeny měřítkem. Reliéfní desky mají rozměr 50 × 30 cm. To odpovídá požadavku mobility.⁸

■ Poznámky

1 Viz Hana Havlůjová – Petr Hudec – Květa Jordánová et al., *Památky nás baví 5: Objevujeme kulturní dědictví bez bariér*, Praha 2015.

2 Viz Milan Jančo, Potřeby návštěvníků se zdravotním znevýhodněním a možnosti jejich naplňování, in: Petr Hudec – Lenka Křesadlová (edd.), *Způsoby prezentace památek zahradního umění*, Praha 2015, s. 32–39.

Obr. 1. Haptický půdorys poutního kostela sv. Jana Nepomuckého na Zelené hoře, autor David Linek. Foto: Petr Hudec, 2017.

3 Viz např. program Smysluplný hrad realizovaný v roce 2016: <http://mapa.pamatkynasbavi.cz/edukacni-programy/?id=68>, vyhledáno 9. 12. 2017. V roce 2017 můžeme zmínit projekt Bučovické zámekské kratochvíle: <https://www.zamek-bucovice.cz/cs/zpravy/29900-nevidomi-a-slabozraci-navstivili-zamek-bucovice>, vyhledáno 9. 12. 2017.

4 Projekt *Památky na dlani* byl financován za přispění Ministerstva kultury ČR prostřednictvím programu Podpora pro památky UNESCO.

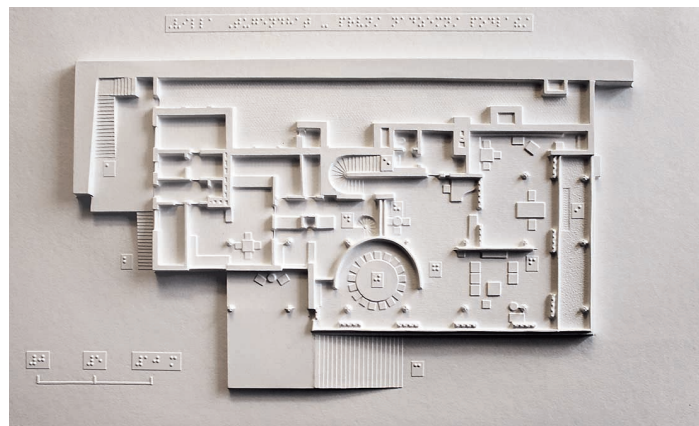
5 Viz např. Jana Lešnerová, *Hrady a zámky v České republice*, Praha 2009 (reliéfní zpracování David Linek). – David Linek – Jakub Honetschlager, *Skvosty České republiky – památky UNESCO*, Praha 2006.

6 Shromažďování kvalitních podkladů pro realizaci projektu bylo velmi náročné. Řešitel projektu kontaktoval všechny správce památek UNESCO, pracovníky územních odborných pracovišť NPÚ, kteří s pochopením poskytli veškeré dostupné podklady. Autor tohoto příspěvku zde oceňuje jejich součinnost. Pro práci byly dále využity veřejně dostupné zdroje (mapy.cz, google.cz/maps). U některých památek se na vytvoření podkladů pro tvůrce reliéfu podílel architekt Tomáš Jung.

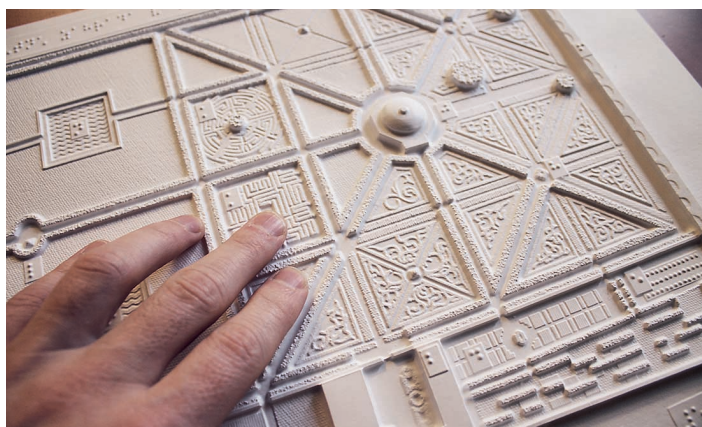
7 Písmena abecedy jsou pro legendu vhodnější než čísla, neboť u rozsáhlejších popisů by byla již dvojčíferná, takže by v plánu zabírala příliš prostoru.

2

3

4

5

Pro realizaci záměru byla zvolena technika modelování a vyřezávání matrice z papíru a jiných doplnkových materiálů a následného vytvarování z matrice do plastické hmoty s názvem durofol. David Linek, jeden z předních českých reliéfních grafiků zaměřujících se na vytváření reliéfní grafiky pro nevidomé a slabozraké, nazývá tuto technologii Vrelgraf.⁹ Její výhodou je cenová dostupnost, lehkost výlisku a jeho odolnost při hmatovém užívání. Po vytvoření matrice, která na sebe váže převážnou část nákladů na pořízení, je nadto možné vytvořit až několik tisíc levných výlisků. Durofol je ovšem vhodný pouze do interiéru. Deformuje se totiž při teplotě nad 50 °C a křehne v mrazu pod –5 °C. Pro venkovní instalace je tedy více méně nevhodný.¹⁰

Výsledné plány lze charakterizovat takto:

Brno – vila Tugendhat. Pro zobrazení byl zvolen půdorys druhého nadzemního podlaží, které je z hlediska dispozice i provozu domu nejdělnější. Strukturami jsou zajímavým způsobem odlišeny jednotlivé provozní zóny domu. Legenda kromě toho seznamuje s jednotlivými prvky interiéru.

Český Krumlov – historické centrum. Pro zobrazení byl zvolen plán celého historického jádra. Nevidomí mají možnost vnímat výhody polohy středověkého města v meandru Vltavy a vazbu na hrad

(později zámek), který se tyčil na protilehlém skalním hřebeni. Výstižně je zde také vyjádřena vazba poddanského města na významové a architektonicky dominantní areál šlechtického sídla.

Holašovice – vesnická rezervace. Haptický plán zobrazuje sídelní strukturu zástavby, která z hlediska dispozice vznikla již ve středověku. Plán rovněž ukazuje typický příklad propojení sídla sedláka s navazujícími polnostmi.

Kutná Hora – chrám sv. Barbory. Namísto zobrazení celého historického jádra města bylo zvoleno vytvoření haptického půdorysu jeho ikonické stavby – chrámu sv. Barbory. Plán ukazuje pětilodí prestižního typu středověké katedrály s působivým katedrálím závěrem. Stavba vyjadřuje vysoké ambice města Kutné Hory na přelomu 14. a 15. století, které neváhalo k výstavbě přizvat huť Petra Parléře.

Kroměříž – Květná zahrada. Ačkoliv jsou jako památka UNESCO prohlášeny obě kroměřížské zahrady a zámek, pro ztvárnění byla zvolena pouze Květná zahrada, která patří k nejhodnotnějším dílům tohoto druhu v evropském kontextu. Právě půdorys památky nejlépe vyjadřuje charakter zahrady vymezené stále ještě v duchu manýrismu zdmi, přesto však již odrážející principy nastupujícího baroka. Grafikům se mimo jiné podařilo obdivuhod-

Obr. 2. Haptický půdorys historického centra Telče, autor Zuzana Landsingerová. Foto: Petr Hudec, 2017.

Obr. 3. Haptický půdorys vily Tugendhat, autoři David Linek a Zuzana Landsingerová. Foto: Petr Hudec, 2017.

Obr. 4. Detail haptického půdorysu Květné zahrady v Kroměříži, autoři David Linek a Zuzana Landsingerová. Foto: Petr Hudec, 2017.

Obr. 5. Příklad využití haptického půdorysu v praxi – Květná zahrada v Kroměříži. Foto: Petr Hudec, 2018.

ným způsobem zachytit i broderiové ornamenty.

Lednicko-valtický areál – Lednický zámekský park. Zobrazení celého Lednicko-valtického areálu na relativně malé reliéfní desce by bylo natolik schematické, že by pro nevidomé nemuselo být dostatečně sdělné. Proto se tvůrci rozhodli vytvořit

■ Poznámky

8 Název projektu *Památky na dlani* je nicméně symbolický.

9 Zkratka pro název vrstvené reliéfní grafiky.

10 Dle vyjádření dodavatele by pro záměr pořídit haptický exponát do exteriéru bylo nutné vytvořit odlitek z odolného materiálu (např. A-krytal atd.), což je technologicky i finančně náročnější.

haptický plán „pouze“ Lednického parku, který tak může reálně sloužit mimo jiné jako pomůcka při pohybu touto památkou. Reliéfni deska dobře vyjadřuje dobovou snahu vytvořit ideální krajinu se střídajícími se loukami, rybníky a zalesněnými plochami doplněnými drobnou architekturou.

Litomyšl – zámek. Ačkoliv je jako památka UNESCO prohlášena pouze samotná stavba zámku, plán zcela logicky představuje toto typické šlechtické renesanční sídlo s vazbou na hospodářskou část a zahradu, která byla pro reprezentaci velmože nezbytná.

Olomouc – sloup Nejsvětější Trojice. Obdobně bylo postupováno v případě Olomouce. Namísto ztvárnění pouhého půdorysu sakrálního objektu, který sám o sobě není dostatečně vypovídající, se rozhodli tvůrci zobrazit celek náměstí, do něhož je sloup Nejsvětější Trojice zasazen. Plán tak vyjadřuje, jak je tato skvostná barokní architektura zasažena do interiéru v jádru středověkého města.

Praha – historické centrum – Zahrady pod Pražským hradem. Historické části Prahy byla věnována celá řada haptických modelů či reliéfů.¹¹ Rovněž s ohledem na měřítko této zóny se tvůrci reliéfů po dohodě se zadavatelem rozhodli ztvárnit komplex Zahrad pod Pražským hradem, o které pečuje Národní památkový ústav. Nevidomým se tak zpřístupňuje část Prahy, kterou by možná ke své návštěvě jinak nevlili. Reliéfni deska ukazuje logiku napojení městských paláců na zahrady a dále také to, jak náročný terén podhradí ovlivnil výslednou – terasovitou podobu zahrad.

Telč – historické centrum. Plán dobře vyjadřuje závaznost středověkých urbanistických a krajinných konceptů i pro řešení mladších, renesančních a barokních fází, které nově definovaly dominanty města. Nechybí ani zobrazení rybníků, takže je jednak dobře patrná fortifikační strategie a jednak se tím ozřejmuje, že vodní plochy na několik staletí vymezily rozsah městské zástavby.

Třebíč – bazilika sv. Prokopa a židovská čtvrť. Zobrazení půdorysů obou částí třebíčské památky UNESCO – židovského města a baziliky sv. Prokopa – deklaruje významový kontrast obrovské církevní stavby obklopené klášterními (později zámeckými) budovami vůči složité struktuře malého židovského města s jeho křivolakými uličkami.

Žďár nad Sázavou – poutní kostel sv. Jana Nepomuckého na Zelené hoře. Zatímco u jiných památek UNESCO o jejich esenci vypovídá spíše čelní pohled, zde je to právě půdorys zelenohorského poutního areálu, který nejlépe zachycuje mnohovrstevnatost díla geniálního architekta Santiniho tvořícího v souladu se zadavatelem – opatem Vejmluvou.

S novou návštěvnickou sezónou budou vytvořené půdorysy předány správcům jednotlivých pamá-

tek UNESCO. Jejich kvalitu a praktičnost prověří nevidomí při svých návštěvách dotčených areálů. Již nyní lze nicméně říci, že díky hmatovým reliéfům mohou získat informace, které nelze nahradit slovním popisem.

Přes zdárné dokončení projektu zůstávají před tvůrčí skupinou další výzvy: pro komplexní zprostředkování každé památky by bylo adekvátní poskytnout více úhlů pohledu či dokonce vybraný detail. Například u chrámu sv. Barbory v Kutné Hoře si lze představit tvorbu nejen čelního pohledu a půdorysu, nýbrž také plastické ztvárnění klenby či řezu stavbou nebo nádherného portálu. Doufejme tedy, že vytvořený tým bude mít příležitost na započatou práci navázat.

Edukační pomůcky pořizované pro osoby se zdravotním znevýhodněním často oceňují a využívají všichni návštěvníci našich památek. Dochází tak k rozvoji občanské společnosti na principu inkluze: začlenění nevidomých a slabozrakých do společnosti, vzbuzení zájmu veřejnosti o kulturu nevidomých.¹² V konečném úhrnu se tak také uskutečňuje kvalitnější prezentace a interpretace památek.

Petr HUDEC

■ Poznámky

¹¹ Viz např. Vladimír Czumalo, *Praha – Královská cesta*, Praha 2007 (reliéfni zpracování David Linek a Jakub Hohnetschläger).

¹² Havlůjová – Hudec – Jordánová (pozn. 1), s. 133–138.

Barokní plán hřbitova ve Střílkách

Ve sbírkách newyorského Metropolitního muzea umění je pod číslem 69.504.1 uložena kresba označená jako „návrh pohřebního pomníku, anonymní německá práce 18. století“.¹ Ve skutečnosti je to návrh hřbitova v moravských Střílkách, nakreslený pro stavebníka Amanta Antonína hraběte Petřvaldského. Ten začal rodovou pohřební kapli stavět ve 30. letech 18. století a vysvěcena byla roku 1743.²

Nalezená kresba potvrzuje nedávná zjištění získaná při památkové obnově objektu,³ že stavba nebyla dokončena podle původního projektu, který počítal s monumentálnější ostěním dveří a s erbem stavebníka nahoře ve štítě. Navíc nám ukazuje, jak měla vypadat vysoká „stanová“ střecha a nakolik se liší od dnešního prozatímního zastřešení.

Na plánu také vidíme zamýšlené rozestavení soch: dva boční vstupy do krypty, na kterých dnes

stojí vázy, korunují na plánu dva andělé s nástroji Kristova umučení – žebříkem a sloupem. Níže po stranách těchto vstupů do krypty jsou pak ještě naplánované sochy andělů rozjímajících nad lidskými lebkami a smrtelností člověka. Myšlenka je jasná: Kristovo utrpení a jeho smrt, připomínaná v kapli při bohoslužbě, vykupuje člověka z nevyhnutelné smrti. Dva andělé, kteří na plánu stojí na schodišti před dveřmi kaple, odpovídají dnešní situaci, jenom jejich sokly měly být vyšší.

Sochařská výzdoba ohradní zdi byla podle plánu zamýšlena mnohem bohatší, než je dnes. Jednak zde mělo stát šest obelisků. Ty byly v 18. století nazývány pyramidami a symbolizovaly trvalost šlechtického věhlasu, který, udržován potomky, překoná i smrt jednotlivce. Mezi obelisky stojí dvě sochy biskupů nebo opatů s mitrou a berlou. Nejspíš to budou sv. Cyril a Metoděj, kteří se ze Střílek dostali do kostela v Tovačově. Vyloučit nemůžeme ani sochu stavebníka patrona, sv. Amanta (dnes v Troubkách nad Bečvou), ale té bychom přece jenom raději dopřáli místo uvnitř kaple poblíž oltáře.

Hrubá stavba kaple a hřbitova byla vysvěcena již 12. května roku 1743, aby bylo kde pohřbívat mrtvé: první poddanský pohřeb se zde konal 24. května 1743. Ale následovaly dva požáry městečka za sebou, smrt stavebníka, za rok poté smrt jeho mladého dědice, posledního Petřvaldského, a to zabránilo dokončení hřbitova. Ve sklepech stříleckého zámku zůstaly „po smrti barona Petřvaldského kamenné sochy, vytvořené s tolika úsilím a pílí, pod prkenným přikrovem“.⁴ V zámeckém inventáři z roku 1777 je jich zachyceno celkem 58: čtyři veliké nepoškozené, šest velikých poněkud poškozených, jedenáct malých nepoškozených a třicet sedm malých trochu poškozených.

■ Poznámky

¹ Katalogový záznam je dostupný online na <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/335794>, vyhledáno 26. 6. 2018.

² Literatura k památce: Alena Jůzová-Škrobalová, K problematice architektury hřbitova ve Střílkách. *Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity* F5, 1961, s. 307–317. – Antonín Skřítek – Marie Skřítková, *Městečko Střílky*, 2001. – Nelly Komendová, Hřbitovní kaple ve Střílkách – obnova a nové poznatky, *Ingredere hospes* IX, 2016, s. 61–67. – Tereza Habartová, *Barokní hřbitov Střílky* (bákalářská práce), Seminář dějin umění Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně, Brno 2017.

³ Komendová (pozn. 2).

⁴ Citováno dle Habartové (pozn. 2), s. 15. Autorem citátu je malíř a topograf Ignaz Chambers, který Střílky navštívil roku 1776.